

Dansk Tekstilhistorisk Forening

TENEN

32. ÅRGANG NR. 3 · FEBRUAR 2022

Indhold

Svenske tapeter	side 3
Ejnar Nielsen	side 8
Indkaldelse til generalforsamling	side 13
Beretning	side 14
Berthe Bramsen	side 16
Anmeldelser	side 20
Nye forskningsprojekter	side 22
Bestyrelsen	side 23
Efterlysninger	bagsiden

Forside billede: Stoftryk af Marie Gudme Leth fra bogen Marie Gudme Leth
-En pioner i dansk stoftryk
Af Kirsten Toftegård, foto Design Museum Danmark,
fotograf Pernille Klemp, bragt med tilladelse fra DMD.

Ans.h.redaktør: Annet Laursen Skjelsager
Redaktør: Ellen Warring
Redaktør: Lis Slottved
Layout og Tryk: Mark & Storm Grafisk A/S
Issn: 0906-9526
Oplag: 200 stk.
Copyright © TENEN og bidragydere
Web: tenen.dk (under opbygning)

Tidsskriftet TENEN Medlemsblad for Dansk Tekstilhistorisk Forening.
Danish Society for Textile History
Verein für Dänische Textilgeschichte

TENEN udkommer i februar, juni og november.

Artikler sendes til tenen.redaktion@gmail.com tekst, billedtekster og billeder adskilt.
Deadline 1. maj.

ANNONCEPRISER:

1/1 side: 525 kr.

½ side: 300 kr.

¼ side: 185 kr.

1/8 side: 135 kr.

Svenske tapeter

Indtryk fra en tur til Hälsingland

Af Ellen Bangsbo

Det hænder, at man ser unikke gamle håndværk, hvis skønhed brænder sig fast på nethinden. Det skete for mig, da jeg så tapeterne i de gamle Hälsinglandgårde... altså på TENENs tur til Hälsingland i september 2019. Der findes en del af disse gårde i området, faktisk er der omkring tusind velbevarede gårde fordelt over 35 sogne. Syv af dem er optaget på Unescos Verdensarvliste under navnet "Decorated Farmhouses of Hälsingland". Gårdene blev fra det 16. til det 19. århundrede drevet af bønder, der var selvejende, og fik deres indkomst gennem handel, landbrug, dyrkning, kultivering af hør samt skovdrift.

Langvarig fred igennem århundreder, en bondekultur uden en arbejdsudnyttende adel, men med stærke sociale ambitioner og kulturel arv, var medvirkende til at skabe den kulturelle folkeskat, vi i dag kan opleve på gårdene i Hälsingland. Desuden profiterede bønderne af 'boskapskötseln', en speciel ordning som fritog dem for tunge skatteopkrævninger, en bonus der blev givet for at opmuntre tilflytning til regionen.

En god økonomi muliggjorde initiativ og gav overskud til at dekorere og udsmykke gårdene på helt ekstravagant vis. Faktisk er det helt unikt at opleve bondegårde med så flot folkekunst og dekorationer, og i Hälsingland ses flere bevarede indendørs dekorerede gårde end det generelt opleves andre steder i verden.

Allerede i 1600 blev der bygget gårde, og byggeriet kulminerede i 1800-tallet. Bønderne byggede stort, nogle af gårdene havde helt

op til 15 indrettede rum, hvoraf kun få af rummene var tiltænkt daglig brug. Størstedelen af værelserne anvendtes kun ved store fester, som for eksempel bryllup.

Væggene i værelserne og selvfølgelig i selve storstuen eller festsalen 'herrstuga' var fint dekoreret med specielle håndtrykte tapeter eller tapeter med håndmalede motiver. Niveaet af de dekorerede rum markerede ejerens sociale og økonomiske status. Bønderne hentede inspiration fra kirken, samt overklassen, de adeliges godser samt kirker rundt omkring i Sverige.

De fornemste rum var ofte malet direkte på væggen med motiver bønderne hentede inspiration til fra overklassen, de adeliges godser samt kirker.

De fornemste rum var ofte malet direkte på væggen med motiver af storslåede landskaber og smukke blomsterdekorationer. Bibelske motiver bidrog til lokal inspiration og blev blandet med blomsterranker og fint snoede bånd. Blomsterranker malet direkte på væggen var inspireret af 1820-tallets franske tapetmode, de fine silketapeter, og de dyre importerede tapeter blev kombineret med folkeligt skabelonmaleri fordelt over vægge og loftskanter.

Der blev anvendt bloktrykte eller valsede tapeter, og formentlig er de bloktrykte tapeter et forlæg til skabelonmaleri, som med tiden var en billigere løsning til at opnå et lignende resultat. Efter midten af 1800-tallet begyndte man at erstatte vægmaleri med trykte tapeter. Tapeterne i Bortom Åa gården var trykte tapeter købt i den nærliggende butik i Voxna-

Skabelontrykkeri direkte på væggen i Bortom Åa gården. Foto: Ellen Bangsbo.

Jonas Wallströms berømte skabelonmønster fra Gästgivars gården i nytryk på servietter. Foto: Ellen Bangsbo.

dalen. I 1800-tallet kunne en rulle af speciel kostbar trykt tapet koste så meget som et får. Hvis det ønskede tapet var for dyrt eller for vanskeligt at skaffe, valgte man i stedet at male direkte på væggen, hvorved det tog sig ud som en opsat rulle tapet. Det dyre blå tapet fra Bortom Åa kan i dag købes i nytryk.

Jonas Wallström

De fleste hälsinglandmalere er ukendte, da det ikke var almindeligt at signere sine værker. En kendt landskabsmaler var f.eks. Olof Hofrén, født i Hälsingland (1813-1856), men den kendteste maler i Hälsingland var maleren Jonas Wallström, der i 1830erne var lokalt bosiddende, og som var suveræn foregangsmaler i skabelonmaleri.

Maleren Jonas Wallström (1798-1862) har efterladt et stort aftryk på gårdenes udsmykning, og hans nu legendariske arbejde kan især opleves på Gästgivars gården i Hälsingland, som er inkluderet på Unesco verdensarvsliste. Her udsmykkede Wallström alle rummene med en fantastisk samling af

skabelontrykte tapeter, og gården har i dag mange besøgende, ikke mindst på grund af disse tapeter.

Wallström søgte inspiration fra kobberstik eller litografier samt imiterede det eksklusive engelske Wedgwood porcelænen, og hans stil og teknik i de malede skabeloner spredte sig blandt andre almuemalere til andre dele af Sverige. Jonas Wallström trykte skabeloner på papirruller, der blev limet direkte på et hørstof, som forinden var sat op på væggen. Flere af hans trykte skabelonmønstre har helt siden 1960erne kunnet købes i nytryk, især nok det mest berømte af alle hans tapeter, de kulørte skabelonmalinge på rosa baggrund fra væggene i Gästgivargårdens festsal.

Teknik

Man købte dyre håndmalede eller trykte tapeter. I de flerfarvede trykte tapeter på ark, skulle papiret hænge til tørre i et døgn efter første tryk, før næste farvetryk. Jo flere farver des dyrere blev tapetet. Omkring 1860 kunne man på svenske fabrikker trykke tapeterne

maskinelt, hvilket pressede priserne til en overkommelig pris, og man kunne nu tapetserere mere jævnlige.

Undertiden manglede tapetet og der blev stænkmaleet, marmorert eller skabelonmålet enten på papirtapet eller direkte på den lerklinede væg.

Stænkmaling

I nogle gamle svenske huse kan man følge tidens gang og husets historie ved at afdække de forskellige lag af tapeter. Underst vil man eventuelt finde et tyndt papirtapet med stænkmaling i hvide, sorte eller røde stænk på en grå bund.

Til stænkmaling anvender man et bundt birkegrene. Grenbundet dyppes i den valgte farve og farven stænkes på væggen ved at svinge armen, der holder bundtet og støde det mod den anden arm. Derved kastes farven af bundtet, og stænkenes størrelse og farvestyrke varieres i forhold til kraften i stødet. For at få et ensartet tapet med nogenlunde regelmæssige stænk, skal grenbundet stødes med samme tryk og man skal flytte sig med samme afstand.

Stænktapetet fremstår flottest med lyse stænk på en mørk baggrund eller omvendt. Bundfarven varierer ofte mellem forskellige rum. Stænkmaling er en simpel teknik, den er nem at anvende og resultatet er som regel ganske flot. Teknikken stammer sandsyn-

ligvis helt tilbage fra 1600-1700-tallet, hvor den blev anvendt som forskellige former for stenimitationer på herregårde og slotte.

Brugen af stænkmaling er ikke begrænset til vægmaling, også andre objekter kan anvendes, og ja, hvorfor ikke dekorere en kakkelovn. Den stænkmalede kakkelovn kan opleves i bindingsværkshuset ved Brucebo på Gotland.

Stænkmaling kan også ses som inspiration i den ekspressionistiske kunst, hvor f.eks. den amerikanske kunstner Jackson Pollock i slutningen af 1940'erne udviklede denne teknik (her kendt som 'drip painting') til et ophøjet niveau i sin internationalt anerkendte malerkunst.

Marmorering

Marmorering har til formål at imitere marmor eller anden form for stenmateriale. Teknikken er gammel og blev brugt på slotte og herregårde i 1600- og 1700-tallet, men blev anvendt helt frem til ca. 1920'erne. For at opnå et godt resultat i marmorering kræves erfaring og talent. Grundfarven er ofte grå, som marmor, og derpå males striber, som udviskes med en svamp eller en klud. På gårdene brugtes marmorering ofte som effekt i et bundpanel, med skabelonmalede tapeter eller landskabsmaling på væggen over panelet.

Stænkmaleet tapet med malet bort ved loftet. Foto: Ellen Bangsbo.

Strikket trøje i tvebinding fra Hälsingland,
Foto: Ellen Bangsbo.

Skabelonmaling

Skabelonmaling er mere tidskrævende, men resultatet lønnes i indsatsen. Selve teknikken med at anvende en skabelon kendes helt tilbage fra middelalderen, men i første del af 1800-tallet udvikledes teknikken i Hälsingland, og resten af Sverige, til at blive en gedigen mønsterverden. Her skulle man efterligne og genskabe gamle tapeter, og de skulle trykkes omhyggeligt i rapport og som regel i flere farver på en bundfarve.

Selve skabelonen kan være enkel eller kompliceret i mønstret og den kan kombineres med andre skabeloner i en uendelighed. Den kan spejlvendes og den indbyrdes afstand kan varieres. Mulighederne er uendelige. I begyndelsen trykte man på ark, ofte med 2-3 skabeloner og man trykte i flere farver. Disse maleteknikker var stadig almindelige helt indtil 1850-tallet, og først derefter begynder der at dukke spor af færdige, rulletrykte tapeter op. Skabelonmønstrene på de ældste rulletrykte tapeter var ofte geometriske med stærke farver, der var trykt ovenpå i tydelige konturer. Var de håndtrykte skabelon tapeter så helt perfekte og uden fejl? Næ nej, for det var kun gud, der var perfekt, og derfor lavede maleren altid en fejl i sit maleri eller tryk.

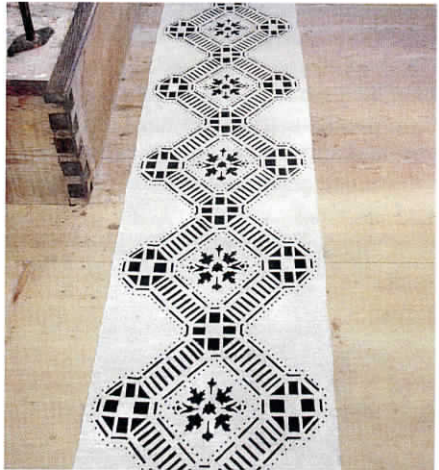
Borter med skabelonmaling var meget anvendt helt indtil 1930. Mønstre i skabelontryk var også en inspiration til interiør samt i tekstiler, som her i et gulvtæppe. Skabelonen

til gulvtæppet kan i dag købes fra Bollnäs Hemsjöjd. Også de gamle strikkede trøjer synes inspireret af de gamle skabelonmønstre.

Nytryk og genbrug

Svenskerne er stadigvæk glade for tapeter, og det i langt højere grad end vi er her i Danmark. I Sverige er det ikke usædvanligt at tapetsere sit badeværelse, det så vi for eksempel på vores hotel i Järvsö. Mange af de gamle tapetmønstre kan i dag købes som nytrykte tapeter, som for eksempel det dyre blå tapet fra Bortom Åa, samt tapetmønstret Rosenvinge. Vil man gerne selv eksperimentere, kan man købe skabeloner til tryk gennem forskellige hemsjöjdsforeninger i Sverige.

Jonas Wallströms tapetskabeloner forestillede ofte blomstermedaljoner og på Gästgivars

Skabelontryk på nyt gulvtæppe i linnedvævning efter forlæg i et tæppe forarbejdet af Helena Brita Karlsson (1857-1906) fra Bergsjö. Foto: Jörgen Lorentzson for Bollnäs-Voxnadalens Hemsjöjdsforening.

brugte han bl.a. lette brune pastelfarver og grønt på en blegrosa bund. Skabelontryk er selvsagt meget velegnet til tryk på tekstiler. Wallströms mønster fra Gästgivars kom i 1960-70'erne i retrotapetproduktion og er i dag meget populært også som tryk på servietter, håndklæder, duge, rullegardiner og måske lidt overraskende også som tryk på gamacher. De svenske retrotapeter har også fundet anvendelse til kunstneriske hatte eller som plisseret balletskørt til dansere.

Tilbage til Hälsingland gårdene.... I 1700-tallet var man begyndt at lave skabelonmalede rullegardiner. Men eftersom der ofte var så mange farver på spil i tapetet, brugte man på gårdene tit hvide gardiner til vinduerne. Farverne i tapeterne blev som regel afspejlet i rummets interiør, specielt i tekstilerne: Sengetæppet, borddugen, kludetæppet på gulvet mm. De smukke håndtrykte eller malede tapeter bør derfor opleves som en samlet enhed, hvor alt interiør i rummet på smuk og forunderlig vis spiller sammen i en indbyrdes harmoni.

Jonas Wallströms kendte skabelonmønster fra tapetet i Gästgivars gården. Her gengivet på gamachebukser. Foto: www.diwell.se

Litteratur

Hidemark, Ove m.fl (2011). **Så renoveras torp & gårdar**. ICA bokförlag. ISBN 978-91-534-3675-1.

Lindqvist, Gerd (red.) (2006). **Textilier från Hälsingegårdar**. Bollnäs-Voxnadalens Hemslöjdsförening. ISBN 91-630-8959-9.

Links

www.sjalsohamn.se/brucebo/

www.Halsingegardar.se

www.handtrycktatapeter.se

www.diwell.se

www.limohandtryck.se

www.retrotapeter.se

<https://www.bauhaus.se/tapet-duro-gastgivars-038-17>

<https://www.inolea.se/shop/product/linnehandduk-gastgivars-langlyckan>

<https://www.borastapeter.com/inspiration/alskade-monster-rosenvinge>

<https://sv.wikipedia.org>